

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“**

**ФАКУЛТЕТ "СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И
КОМПЮТЪРНИ НАУКИ"
КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ**

ЕЛИНА ВЛАДИМИР РОМАНОВ

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЪЗПРИЯТИЯТА НА
РИСКОВИТЕ ГРУПИ УЧЕНИЦИ, ЗАСТРАШЕНИ ОТ
ОТПАДАНЕ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРОМЯНА**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен “доктор”
Професионално направление 3.2. „Психология“
Докторска програма „Педагогическа и възрастова
психология “

Научни ръководители:
Проф. д-р Ваня Христова
Доц. д-р Йоанна Недялкова

Варна
2025 г.

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“**

**ФАКУЛТЕТ "СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И
КОМПЮТЪРНИ НАУКИ"
КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ“**

ЕЛИНА ВЛАДИМИР РОМАНОВ

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЪЗПРИЯТИЯТА НА
РИСКОВИТЕ ГРУПИ УЧЕНИЦИ, ЗАСТРАШЕНИ ОТ
ОТПАДАНЕ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРОМЯНА**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен “доктор”
Професионално направление 3.2. „Психология“
Докторска програма „Педагогическа и възрастова
психология “

Научни ръководители:
проф. д-р Ваня Христова
доц. д-р Йоанна Недялкова

Рецензенти:
проф. д-р Севджихан Еюбова
доц. д-р Миглена Кръстева-Иванова

Варна
2025

Дисертационният труд е в обем от 133 страници и се състои от увод, изложение в три глави, заключение и списък с използваната литература. Съдържанието на всяка глава е разделено на отделни параграфи, като в края на всяка глава са формулирани заключения. Основният текст съдържа 27 таблици и 34 фигури. Списъкът с използваната литература включва 185 заглавия на английски език.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Психология“ към факултет "Социални, стопански и компютърни науки" на ВСУ „Черноризец Храбър“ и е насочен за защита пред научно жури.

Защитата на дисертационният труд пред научното жури ще се проведе на 29 август 2025 г. от 11.00 ч. в заседателната зала на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“. Материалите по защитата са на разположение в канцеларията на катедра „Психология“ и на сайта на университета www.vfu.bg, раздел „Докторанти“.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Актуалността на настоящото изследване се отличава с факта, че поставя акцент върху учениците, които най-пряко изпитват последиците от напускането на училище. Поради тази причина вместо да се разчита основно на административна информация или мненията на експерти, вниманието е насочено към преживяванията и вижданията на младите хора в образованието. Благодарение на проучването на техните виждания се разкриват реалните причини, които водят до отпадането на учениците от образователната система, както и онези фактори, които ги насърчават да продължат обучението си.

При изследването на учениците ясно се открояват няколко основни теми: важната роля на подкрепата в училище и у дома, доверието в инспекторите по отсъствията, ролята на приятелската среда и възможностите за личностно развитие. Много от тях споделят, че когато усещат, че някой вярва в тях и се интересува от напредъка им, това се превръща в силен мотив за оставане в училище. Същевременно се подчертава и значението на приятелските връзки, участието в дейности извън учебната програма и стабилната семейна подкрепа.

Изследването ясно показва, че за да бъдат преодолены причините за преждевременно напускане на училище, е необходимо усилията на училището, семейството и местната общност да бъдат съгласувани и последователни. Този подход позволява изграждането на по-устойчива образователна среда, в която всеки ученик може да намери място, подкрепа и перспектива за развитие. В това се състои и съществената стойност на настоящата работа – в стремежа ѝ да отрази реалността такава, каквато я виждат тези, които често остават недочути.

Актуалност и значимост на изследването

Намаляването на броя на отпадащите ученици от училище е наболял въпрос в глобален мащаб особено в контекста на прилагането на Закона за задължителното образование. Сред допълнителните причини, поради които темата е от особено значение, се открояват предотвратяването на насилието над деца, стремежът към интеграция на страните в глобалната икономика, повишаването на социалния статус на жените, както и общото подобряване на стандарта на живот.

Както резултатите от настоящото изследване, така и прегледът на научната литература, подчертават сериозността на проблема с хроничното отсъствие от училище и неговите отражения върху образованието. Литературният обзор проследява историческото развитие на нормативната уредба, свързана със задължителното образование и правото на достъп до него като основно човешко право. Наред с това се акцентира върху глобалното измерение на проблема и неговото отражение върху социални, икономически и културни процеси, сред които интеграцията на страните в глобалната икономика, еманципацията на жените и превенцията на социални отклонения в ранна възраст.

Докато научната литература представя обобщен поглед върху явлението, емпиричните резултати от изследването конкретизират факторите, които влияят върху честото отсъствие от училище – лични интереси, влияние на приятелската среда, ролята на родителите, учителите и инспекторите по отсъствията. Общото между двата подхода е подчертаването на значението на образованието и неблагоприятните последици от отсъствията върху академичната успеваемост и бъдещата реализация на учениците. Освен това, и литературата, и резултатите от изследването акцентират върху необходимостта от ефективни мерки за превенция и гарантиране на редовно посещение на учебни занятия.

В допълнение, в научния контекст се разглеждат негативните последици от отпадането от училище в глобален мащаб – сред тях са увеличаването на безработицата, разрастването на сивия сектор и ръчния труд, повишаване на нивата на престъпност, употребата на наркотици, проституцията и злоупотребата с алкохол. Един от съществените фактори, допринасящи за проблема, е несъответствието между учебните програми и методите на преподаване и реалностите извън училищната среда. Физическата учебна среда и нейният дизайн – включително наличието на технологии и културния контекст също оказват влияние върху учебния процес. Учебното съдържание следва да бъде релевантно и практически приложимо за нуждите на учениците, като им предоставя възможности да се справят с реални житейски предизвикателства. Съвременната образователна система поставя акцент върху съвместното учене и професионалното сътрудничество, така че учениците да развият уменията и компетентностите, които са необходими за успешната им реализация. Иновациите в учебната програма предполагат промяна в мисленето и поведението спрямо ученето, а ефективното обновяване на учебната програма изисква диагностика, научни изследвания, практически опит и адекватно финансиране.

Обект и предмет на изследването

Обект на настоящото изследване са ученици на възраст между 14 и 18 години, принадлежащи към рискови групи, застрашени от преждевременно напускане на училище в Израел. **Предмет** на изследването са причините, които водят до това явление, като например неблагоприятни взаимоотношения в училищната среда, влиянието на семейството, социално-икономически фактори, продължителни и чести отсъствия от занятия, характеристиките на училището, професионалната подготовка на преподавателите, въздействието на местната

общност, както и психологически и личностни фактори. В основата на проведеното изследване стои стремежът да се преодолее съществуващото противоречие между очакваното и реалното ниво на присъствие в училище, наблюдавано в различни образователни системи по света и в частност в Израел. Резултатите от изследването биха могли да подпомогнат формулирането на ефективни политики от страна на държавните институции с цел намаляване на броя на отпадащите ученици.

Основните *изследователски въпроси*, върху които се фокусира изследването, са следните:

Първи въпрос – Да се изясни естеството на взаимоотношенията между инспектора по отсъствията и ученика, който често отсъства и дали това оказва влияние върху вероятността за отпадане от училище? Например, дали включването на такива ученици в неформални форми на обучение може да допринесе за задържането им в системата?

Втори въпрос – Какво е въздействието на близката социална среда върху решението на ученика дали да остане в училище или да го напусне?

Трети въпрос – Как влияят отношенията с връстниците върху избора на ученика да продължи или прекъсне образованието си?

Четвърти въпрос – В каква степен стремежът към личностно развитие оказва влияние върху решенията, свързани с отсъствията? Например, дали интересът към дадена учебна дисциплина би могъл да мотивира участие в учебния процес?

Пети въпрос – Какво е въздействието на семейството върху риска от отпадане – в контекста на материалното положение, емоционалната връзка и наличието на насилие?

Изследван проблем

Преждевременното напускане на училище представлява сериозен проблем в образователните системи по целия свят. То се отнася до явлениято ученици да прекъсват образованието си преди да го завършат, което води до дългосрочни негативни последици както за отделната личност, така и за обществото като цяло. Макар че делът на отпадналите ученици варира в различните държави и образователни равнища, това явление неизменно представлява предизвикателство за образователните институции, политиките и местните общности.

Според данни на Statista (2022), през 2020 г. около 90% от световното население е завършило начално образование, 66% са достигнали до средно образование, а едва 40% са продължили в системата на висшето образование. Зрелите мъже показват по-висока грамотност от жените, въпреки че именно жените са тези, които в по-голяма степен продължават обучението си във висша степен на образование.

Последните прогнози сочат, че до 2030 г. над 200 милиона деца ще останат извън образователната система. Още през 2018 г. около 16% от децата по света не са посещавали начално училище, а над 30% не са достигнали до прогимназиален етап. Най-висок дял на отпаднали ученици се наблюдава в държавите от Субсахарска Африка и Южна Азия.

Кризата, предизвикана от пандемията от COVID-19, допълнително задълбочи неравенствата по отношение на достъпа до образование. Затварянето на училища остави около 90% от учениците в световен мащаб извън класните стаи. Над 1,5 милиарда ученици и 630 милиона учители бяха засегнати от пандемията. Според скорошни оценки, около 23,8 милиона ученици по света са изложени на риск никога да не се върнат в образователната система, като особено застрашени са студентите във висшето образование.

Най-силно засегнати са маргинализираните деца, представители на малцинствени групи и ученици с увреждания. Тези групи често остават извън вниманието на образователните системи, което води до задълбочаване на образователното неравенство и увеличаване на пропуските в знанията на учениците.

В Израел, през учебната 2017–2018 г., 707 700 ученици са посещавали начални училища, от които 17 300 са отпаднали от системата. Делът на отпадналите сред учениците от седми до дванадесети клас е бил 2,5% от общия брой в тези класове. От всички отпаднали ученици през посочената година, около 13 100 не са били включени в алтернативни образователни форми, което представлява 1,7% от учениците от същата възрастова група (Централно статистическо бюро на Израел, 2018).

Съществуват съществени различия в процента на отпадане между различните социални и етнически групи в Израел. Например, делът на отпадналите сред арабските ученици е значително по-висок в сравнение с еврейските. Същевременно ученици от по-ниски социално-икономически среди напускат училище по-често от тези, които произхождат от по-благоприятна среда.

Според Асоциацията на местните власти в Израел (2010), най-честите характеристики на учениците, които отпадат от училище, включват: редовни отсъствия и проблеми с посещаемостта; нисък социален статус; принадлежност към малцинствени групи – според данни на Централното статистическо бюро от 2009 г., между 18% и 26% от арабските младежи не са обхванати в образователната система; по-висок дял на отпадащи сред момчетата – два пъти повече от момичетата; ученици с ниска самооценка; деца от непълни семейства; деца от многодетни семейства с четири и повече деца; семейства с родители с увреждания; семейства с ниско образователно ниво на родителите.

Цели и задачи на дисертацията

Основната цел на настоящото изследване е да се проследи влиянието на дейността на отделите по превенция на отсъствията върху посещаемостта на ученици, които често отсъстват от училище. Наред с това, втората основна цел е да се установят ключовите фактори, които водят до преждевременното напускане на образователната система от учениците. В тази връзка, изследването се фокусира върху четири основни изследователски въпроса, формулирани въз основа на анализа на релевантната научна литература.

При реализирането на така поставената цел ще се постигне намаляването на образователното неравенство между учениците чрез идентифициране и персонализиране на потребностите на учениците, които са в риск от отпадане от училище. Изследването цели да допринесе и за създаването на приобщаваща и справедлива образователна среда за всички ученици. Чрез изясняване на неравнопоставения достъп до образователни ресурси и подкрепа, се предвижда да бъдат предложени конкретни препоръки към училищата и институциите, ангажирани с образователна политика, насочени към преодоляване на тези дефицити. Осигуряването на равни възможности за успех за всички ученици независимо от техния произход или социално-икономически статус е основна предпоставка за изграждане на по-справедливо и устойчиво общество.

Основната задача на изследването е да се достигне до задълбочено разбиране на факторите реално необходими на учениците, за да постигат успех в училище. Посредством изследването на учениците и анализа на техните възприятия се цели идентифициране на основните фактори, които подпомагат или възпрепятстват техния образователен напредък. Тези знания ще позволят прилагането на целенасочени интервенции свързани

с подобряване на отношенията между учители и ученици, развитие на извънкласни дейности или осигуряване на достъп до услуги, свързани с психичното здраве на учениците. Разбирането и удовлетворяването на тези потребности е от съществено значение за повишаване на успеваемостта и намаляване на броя на отпадналите ученици.

По този начин изследването ще подпомогне създаването на подкрепяща училищна среда, която не само ще намали отпадането, но и ще предотврати произтичащите от това социални проблеми, като безработица, злоупотреба с психоактивни вещества и криминално поведение. Посредством укрепване на връзките между семействата, младите хора и образователните институции се цели изграждане на общност, която цени образованието и подкрепя развитието на учениците както в академичен, така и в личностен план. Положителната училищна атмосфера оказва дълготрайно въздействие върху благосъстоянието на младите хора и тяхната успешна реализация, като по този начин допринася за по-здравео и продуктивно общество. Изследването се стреми да открие и първопричините за отпадането, както и да се предложат устойчиви решения, които намаляват негативните последици от образователния неуспех.

Хипотези на изследването

Изследването се основава на пет основни хипотези, които отразяват влиянието на различни социални, институционални и личностни фактори върху решението на учениците дали да продължат образованието си или да го прекъснат. Всяка от хипотезите е формулирана въз основа на съвременни теоретични положения и предварителни емпирични наблюдения, и има за цел да разкрие възможностите за позитивна промяна.

Първата хипотеза предполага, че местната общност оказва съществено въздействие върху решението на ученика за напускане на училище. Колкото по-силна е обществената

подкрепя по отношение на образоването, толкова по-малка е вероятността от отпадане.

Втората хипотеза предполага се, че значението на връзката между ученика и инспектора по отсъствията и изграждането на доверие и устойчиви отношения с институционалните фигури намалява риска от отпадане от училище.

Третата хипотеза подчертава влиянието на връстниците: предполага се, че колкото повече ученици от приятелският кръг отпаднат от формалното образование, толкова по-голяма е вероятността и той самият да последва същия път.

Четвъртата хипотеза произтича от желанието за личностно развитие с ангажираността към образованието, като се предполага че ученици, които имат вътрешна мотивация за самоусъвършенстване и учене, по-рядко напускат училище.

Петата хипотеза изследва ролята на семейството: близките, приобщаващи и стабилни семейни отношения значително намаляват риска от отпадане и създават среда, подкрепяща ученическото развитие.

Изследователски методи

Проведено е проучване сред ученици с проблеми с посещаемостта на училище в Израел, като целевата група включва значителен дял ученици, които вече са отпаднали от формалната образователна система. Особено висока е представеността на момчета и ученици от семейства с нисък социално-икономически статус. Извадката се състои от 100 ученици, напуснали редовното училище, които в момента участват в алтернативни образователни програми към структурата „Kidum Noar – Hila“. Те са подбрани въз основа на характеристики като чести отсъствия, ниска самооценка, произход от непълни семейства или семейства с ниско образователно равнище.

Събирането на данни се осъществява чрез анкетно проучване с помощта на Ликертова скала, разпространено в електронна форма чрез платформата Google Forms. Анкетата има за цел да изследва преживяванията на учениците, включително възприятията им относно програмите за подкрепа, както и нивото на удовлетвореност от предоставената помощ. Използван е методът на случайната извадка (convenience sampling), който позволява лесен достъп до респондентите, като същевременно се спазват изискванията за анонимност и поверителност.

Наред с анкетата, изследването включва и наблюдения в съответните институции, работещи с ученици в риск, с цел да се получи по-задълбочено разбиране на процесите, свързани с отпадането и приложимите интервенции. Събраните данни са обработени със статистическия софтуер SPSS. Прилагат се както описателни, така и инференциални статистически методи. Описателната статистика предоставя обобщени показатели за анализ, а чрез инференциалната статистика се правят заключения относно останалите характеристики на изследваната популация. Този аналитичен подход позволява идентифициране на модели на поведение, свързани с отпадане от училище, и очертаване на факторите, които го предизвикват – с цел разработване на по-ефективни и целенасочени интервенции в подкрепа на уязвимите ученически групи.

Аргумент на автора

Предоставената информация от изследването показва съществени различия между учениците, които са отпаднали от училище, и тези, които са останали в образователната система, по отношение на връзката им с местната общност. Учениците, които не са отпаднали, демонстрират по-силна свързаност със своята общност и изразяват по-високо ниво на удовлетвореност от оказваната подкрепа в сравнение с тези, които са напуснали училище.

Тези резултати показват, че подкрепата и принадлежността към общността може да играят роля в решенията на учениците дали да продължат образованието си. За учениците, които са отпаднали, могат да бъдат полезни целенасочени усилия за засилване на чувството за принадлежност и подкрепа от страна на общността. За учениците, които остават в училище, е важно да се осигурят възможности за участие в общностни дейности, които укрепват тези връзки.

Изследването също така подчертава значението на силната връзка между учениците в риск и инспекторите по отсъствията. Данните сочат, че такава връзка може да бъде решаваща за академичния успех и за задържането в училище. В този контекст инспекторите се явяват важен ресурс за подкрепа на ученици, изложени на риск от отпадане.

Наблюдават се съществени различия и в други аспекти между ученици с проблемна посещаемост и такива без подобни затруднения. Учениците, които не проявяват склонност към отсъствия, поддържат по-силни взаимоотношения със своите връстници, имат по-рядко проблеми с посещаемостта и прекарват повече време в дейности, които насърчават личностно и академично развитие.

Резултатите подчертават значението на положителните отношения между връстниците и участието в дейности, насърчаващи растежа и напредъка. Установено е също, че учениците, които ценят личностното си развитие и притежават по-силно чувство за самостоятелност и вътрешна мотивация, по-рядко напускат училище. Данните потвърждават хипотезата, че стремежът към индивидуално учене и самоусъвършенстване намалява вероятността от отпадане.

Изследването също така подкрепя разбирането, че близките, приобщаващи и стабилни семейни взаимоотношения са свързани с по-ниска вероятност от отпадане. Учениците, които участват активно в семейния живот и получават подкрепа и

внимание от своето семейство, показват по-висока склонност да останат в училище. Следователно, укрепването на семейните връзки и насърчаването на родителското участие се очертават като важен елемент в усилията за намаляване на броя на отпадналите ученици.

Обща линия между резултатите от изследването и съвременната научна литература е фокусът върху подобряването на образованието и ученето – чрез засилване на ангажираността и постиженията на учениците. Изследването предлага подходи като активно родителско участие, персонализирани модели на обучение, използване на дигитални игри и интегриране на технологии в класната стая. Съвременната литература също поставя акцент върху предимствата на хибридното обучение, STEM подхода и технологиите в образованието. И двете направления – теоретично и емпирично – търсят решения свързани с повишаване на качеството на образованието чрез разнообразни стратегии и средства.

Ограничения в обхвата на проблематиката на дисертационния труд

Настоящото изследване се характеризира с няколко съществени ограничения, които следва да бъдат отчетени при интерпретирането на резултатите и направените изводи:

1. **Участници:** Изследването е проведено в рамките на неформално училище в Израел – „Hila“. В него са взели участие общо 88 ученици с различна степен на увреждания. От контролната група само 13 ученици не са отпаднали от училище, докато останалите участници са прекъснали своето образование. Това ограничава обобщаването на резултатите върху по-широка група ученици.
2. **Географски обхват:** Емпиричната част на изследването се фокусира основно върху ученици, живеещи в южната част на страната. Това насочване към конкретен регион предполага, че изследването се стреми да анализира факторите, влияещи върху

отпадането от училище именно в този географски и социален контекст, което ограничава възможността за обобщеност на изводите към други райони.

3. Възрастов обхват: Възрастовият диапазон на участниците в изследването е между 13 и 19 години, като преобладаващата част от тях (по стечение на обстоятелствата) са на 17 години. Това съответства на реалната тенденция, според която най-често отпадането се случва в тази възрастова група, но същевременно стеснява възможността за анализ на по-ранни или по-късни етапи на отпадане от образованието.

4. Фокус на изследването: Изследването разглежда главно теми, свързани с общността, взаимодействието с местни институции, контактите с връстници и семейство, както и личностното развитие на учениците. Тези аспекти са били изследвани с цел да се разбере тяхното въздействие върху процеса на отпадане при ученици с увреждания. Въпреки това, други потенциално значими аспекти, като например учебно съдържание, учебна среда или институционални политики, остават извън обхвата на анализа.

5. Потенциални ограничения: Възможно е да съществуват и други фактори, които оказват влияние върху отпадането от училище, но те не са обхванати в рамките на настоящото изследване. Въпреки, че се поставя акцент върху ключови взаимовръзки, свързани с общностната подкрепа и семейните отношения, следва да се отчете, че отпадането от училище е многопластов процес и изисква по-широк интердисциплинарен подход за пълноценно разбиране.

II. РАЗМЕР И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд е в обем от 133 стандартни страници. Той е структуриран в увод, три глави, заключение, списък с използвана литература и три приложения. Основният текст съдържа 34 фигури и 27 таблица. В списъка с използвана литература са включени общо 185 източника на английски език.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД

ГЛАВА ПЪРВА: ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМА СВЪРЗАН С ОТПАДАНЕТО ОТ УЧИЛИЩЕ

- 1.1. Отпадането от училище – теоретични аспекти
- 1.2. Фактори свързани с образователната среда и тяхното влияние върху отпадането от училище
 - 1.2.1. Учебна програма
 - 1.2.2. Обучителни методи
 - 1.2.3. Приложението на технологиите в обучението
 - 1.2.4. Конфиденциалност и безопасност
 - 1.2.5. Превенция на отпадането
 - 1.2.6. Биологични или физиологични фактори
 - 1.2.7. Образователни методи
- 1.3. Психологически и личностни фактори оказващи въздействие върху отпадането от училище
 - 1.3.1. Здравен статус
 - 1.3.2. Финансови възможности на семейството
 - 1.3.3. Влияние на COVID-19
 - 1.3.4. Фактори свързани с училището
 - 1.3.5. Фактори на общността
 - 1.3.6. Фактори свързани със семейството
 - 1.3.7. Социално-икономически фактори

ГЛАВА ВТОРА: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА НА ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

- 2.1. Цели на изследването
- 2.2. Хипотези

- 2.3. Методология
 - 2.3.1. Изследвана популация и извадка
 - 2.3.2. Изследователски инструментариум
 - 2.3.3. Процедура на изследването
 - 2.3.4. Методи за статистическа обработка
- 2.4. Фактори, свързани с решението на проблема
 - 2.4.1. Отдел за превенция на отсъствията в Израел
 - 2.4.2. Бюджет
 - 2.4.3. Психопатологични проблеми
 - 2.4.4. Имиграция
 - 2.4.5. Бременност в юношеска възраст
 - 2.4.6. Стимули
 - 2.4.7. Реформи
 - 2.4.8. Интервенционни програми
- Заклучение

ГЛАВА ТРЕТА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

- 3.1. Взаимовръзки и влияние между измерваните променливи
- 3.2. Изводи и препоръки
- 3.4. Практическо приложение на резултатите

III. РЕЗЮМЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯТ ТРУД

Дисертационният труд разглежда проблема с преждевременното отпадане на ученици от училище посредством анализ на личните възприятия на ученици от рискови групи от отпадане от училище. Изследването цели да разкрие факторите, които влияят върху решението на учениците да останат в образователната система или да я напуснат, като поставя акцент върху ролята на общността, семейството, връстниците, инспекторите по отсъствията и стремежа към личностно развитие.

Уводната част очертава целта, хипотезите и мотивацията зад изследването, както и неговата актуалност в контекста на

глобалното образователно неравенство. Първа глава представя теоретичната основа и факторите, свързани с явлението „отпадане от училище“. Втора глава е посветена на изследователската методология и преглед на възможностите за интервенция. В трета глава се анализират емпиричните данни, потвърждават се хипотези и се формулират предложения за политики и практики.

Изследването допринася за по-доброто разбиране на механизмите зад отпадането и предлага насоки за създаване на по-подкрепяща и устойчива образователна среда.

ГЛАВА I. ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМА СВЪРЗАН С ОТПАДАНЕТО ОТ УЧИЛИЩЕ

В първият параграф „Отпадането от училище – теоретични аспекти“ са посочени дефинициите и аспектите свързани с отпадането от училище.

Проблемът с учениците, които системно отсъстват от училище, съществува във всяка страна и представлява глобално предизвикателство. В опит да се ограничи това явление, в редица държави бяха създадени специализирани отдели с инспектори по отсъствията. Множество фактори оказват влияние върху мотивацията на учениците да посещават училище, да участват в учебния процес и да проявяват интерес към знанието. Сред тях се открояват родителите, учителите, приятелите, личните интереси и контактът с институционалните фигури, каквито са инспекторите (Dolton, Marcenaro, Vries & She, 2018).

Проблемът е актуален за всички страни поради няколко основни причини: въвеждането на законодателство за задължително образование, необходимостта от ограничаване на насилието над деца, стремежът към по-пълно участие в глобалната икономика, както и усилията за повишаване на статуса на жените и подобряване на жизнения стандарт.

В исторически план редица общества са прилагали различни модели за въвеждане на задължително образование. Известни примери за това могат да бъдат намерени в древна Спарта, където обучението на децата започвало в ранна възраст и било насочено към военна подготовка. През XVII век в Шотландия били учредени училища във всяка енория, а финансирането им било осигурено чрез поземлен данък, одобрен от парламента. През XVIII век държави като Дания, Прусия и Австрия приемали закони, чрез които се въвеждало задължително училищно образование и се акцентирало върху отговорността на институциите за редовното посещение (Aubry et al., 2014; Grinin et al., 2016).

През XX век правото на образование придобива глобално значение. През 1966 г. Международният пакт за икономически, социални и културни права гарантирал правото на безплатно и задължително начално образование, както и прогресивното развитие на безплатно средно и висше образование. Към 2022 г. този документ бил подписан от 71 държави и ратифициран от 171, което отразявало широката международна подкрепа (UN General Assembly, 1966; Beiter, 2005; UN Treaty Collection, 2022).

Въпреки това, разширяването на достъпа до образование поставило и нови предизвикателства основно свързани с отсъствията и отпадането. Явления като системно отсъствие и трайна неангажираност от страна на учениците започват да тревожат както институциите, така и обществото. Различни държави въвеждат разнообразни дефиниции и показатели за идентифициране на отпадането. В САЩ, например, терминът „dropout“ се използва в контекста на гимназиалния етап, когато учениците се подготвят за преход към пазара на труда. Европейският съюз и Обединеното кралство дефинират отпадането чрез липсата на участие във формално образование или професионално обучение след задължителната училищна възраст (Zwirn, 2020).

На международно равнище Организацията на обединените нации създава дефиниция, обхващаща деца от предучилищна до прогимназиална възраст, които са извън системата на формалното образование. Тази формулировка е свързана с глобалната цел осигуряване на достъпно начално образование за всички деца до 2030 г.

Ефективното справяне с отпадането изисква прецизно отчитане на обективни обстоятелства, включително разграничаване между оправдани и неоправдани отсъствия, индивидуални казуси и различни нива на завършеност. Законите за превенция на отсъствията целят ограничаване на неоснователните отсъствия, макар и с различна строгост в отделните държави. Нередовната посещаемост се оказва особено проблематична за ученици в уязвими ситуации, при които взаимодействат лични, семейни и обществени фактори (Development Services Group, 2015; Gentle-Genitty et al., 2015).

Понятието „отпадане“ и свързаните с него последици, като например отказ от училище, варират в зависимост от контекста. Това затруднява общото дефиниране и подчертава сложността на проблема, като същевременно насочва вниманието към неговите последици – както за индивидуалното развитие, така и за социалния напредък (Cohen-Navot et al., 2001; Berg et al., 1997, 2002; Zwirn, 2020).

В световен мащаб се наблюдава значителен разрыв между желаното и реалното ниво на присъствие в училище, като настоящото изследване цели да допринесе за преодоляването на този проблем. Очакванията са резултатите от изследването да окажат въздействие върху политиките на правителствени институции чрез формулиране на по-ефективни мерки за ограничаване на преждевременното отпадане от училище.

Отпадането от училище представлява сериозен социален проблем, който привлича вниманието на политици и специалисти вече повече от три десетилетия. Настоящата дисертация

разглежда явлението в глобален контекст, с фокус върху училищата в Израел, където често се наблюдава несъответствие между учебните програми, преподавателските методи и практическата приложимост на знанията. Фронталният модел на преподаване продължава да доминира, което ограничава ангажираността на учениците и възпрепятства ефективното учене (Hassidov, 2019).

Сложността на проблема излиза извън рамките на образователната система. В страни с по-нисък брутен вътрешен продукт отпадането от училище допринася за увеличаване на безработицата и задълбочава социални проблеми като престъпност и злоупотреба с вещества. В този смисъл, преодоляването на проблема с отпадането дава възможност за прилагане на интердисциплинарни решения, които свързват образованието с по-широки социални и икономически политики, насочени към създаване на приобщаващо общество и устойчиво развитие.

Във вторият параграф „Фактори свързани с образователната среда и тяхното влияние върху отпадането от училище” са разгледани редица фактори свързани с образователните механизми и тяхното въздействие върху отпадането от училище.

Образованието се влияе в значителна степен от фактори, произтичащи от физическата, психологическата и социалната среда. В проучване на Azuonwu и Okere (2022), сравняващо здравните програми в държавни и частни училища в район „Rivers East Senatorial“, се установява, че частните училища осигуряват по-здравословна учебна среда и предлагат по-добри консултантски, психологически и социални услуги.

Според Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD, 2011), учебната среда представлява динамично пространство, което насърчава разнообразни педагогически подходи и включва съвременни технологии за стимулиране на

ангажираността на учениците. Levin (1999) отбелязва, че обучението не се ограничава само до традиционната класна стая, а може да се случва навсякъде и по всяко време чрез интегриране на хора, процеси и съдържание в цялостно образователно преживяване.

Съществени елементи на ефективната образователна среда включват оптимално използване на физическото пространство за разнообразни дейности, прилагане на гъвкави методи на преподаване и интегриране на технологии за обогатяване на учебния процес. Наред с това, необходимо е да се отчитат биологичните и физиологични нужди на учениците, културният контекст, естетическите елементи и комфортът на учебната среда. Гъвкавите и многофункционални пространства, лесният достъп до ресурси и устойчивото управление също са от значение. Прилагането на тези принципи допринася за създаване на условия, които насърчават личностно развитие и цялостно благополучие на учениците.

Учебна програма и обучителни методи

В областта на учебното съдържание редица изследователи подлагат на критика традиционните учебни програми. Khasawneh (2021) посочва, че програмите по английски език често са откъснати от реалния живот на учениците, като акцентът върху граматиката измества необходимостта от практически езикови умения. От друга страна, Pitout, Adams, Casteleijn и du Toit (2022) застъпват междудисциплинарен подход в разработването на учебни програми, с акцент върху бъдещите нужди в сферата на здравеопазването, сътрудничеството и интеграцията между различни професии.

Supriani, Meliani, Supriyadi, Supiana и Zaqiah (2022) подчертават важността на иновациите в учебната програма с цел преодоляване на съществуващи предизвикателства и насърчаване на напредъка в образованието. Те акцентират върху

необходимостта от балансирано съчетание между емпиричен опит, научни изследвания и адекватно финансиране, което е предпоставка за ефективно обновяване на образователното съдържание.

Обучителни методи

В областта на педагогиката изследователите разглеждали широк спектър от иновативни подходи, с цел да отговорят на съвременните предизвикателства в образованието. Vøjer и Brøns (2022) подчертават значението на междупрофесионалното сътрудничество при проектирането на хибридни учебни пространства и обръщат внимание на потенциала на пространствения дизайн в образователния процес, както и на необходимостта от подкрепа и обучение на учителите.

Fawns и съавт. (2022) предлагат гъвкави принципи за проектиране на учебна среда, особено в контекста на пандемични ограничения, акцентирайки върху адаптивността и връзката между пространствените решения и учебната дейност. Khasawneh (2021) разглежда спецификата на обучението по английски език и посочва, че учителската компетентност и разбирането от страна на учениците са определящи за ефективността на педагогическите практики.

Wong и Looi (2022) анализират модела Seamless Hybrid Science Learning (SSIL) и отбелязват положителното му въздействие върху постиженията на учениците, като подчертават ролята на учителя в създаването на качествени хибридни учебни преживявания. Bülow (2022) разглежда възможностите на синхронното хибридно обучение и описва предимства като гъвкавост и възможности за сътрудничество, подпомогнати от технологиите.

Приложението на технологиите в обучението

Squire (2022) коментира преминаването към по-участиево обучение чрез технологии, като отбелязва недостатъците на

съществуващите платформи и различията в достъпа между отделни общности. Mpanza и Govender (2022) изследват опита на училищни екипи за подкрепа, които работят с деца в риск, и обръщат внимание на нуждата от ресурси и системна подкрепа, за да се справят с предизвикателства като диференциране на учебната програма и натовареността на преподавателите.

Всички тези изследвания показват, че педагогиката е многопластова област, която изисква постоянни изследвания, адаптивност и сътрудничество с цел подобряване на преподавателските практики и подкрепа на учениците в разнообразни образователни контексти.

Превенция на отпадането

Contreras, González, Láscar и López (2022) предлагат универсална стратегия за училищна превенция на отпадането, основана на поэтапна подкрепа. Първо ниво (Tier 1) осигурява обща подкрепа за всички ученици, второ ниво (Tier 2) – за уязвими групи, а трето ниво (Tier 3) – индивидуална и интензивна подкрепа.

McCoу и съавт. (2017) установяват, че интервенции, насочени към повишаване на постиженията още от началното училище или дори от предучилищна възраст, могат значително да подобрят както успеваемостта, така и завършването на училище. Качествената предучилищна подготовка се свързва с по-добра готовност за училище и дългосрочен академичен успех.

Abreu Alves и съавт. (2022) изследват връзката между професионалното прегаряне и намеренията за отпадане при студенти по медицина. Резултатите показват, че социалната подкрепа, адаптивните механизми за справяне и ангажираността в учебния процес намаляват вероятността от отпадане. Авторите посочват, че ангажираността играе медиаторна роля и предлагат медицинските университети да разработят интервенции, насочени към управление на стреса и преодоляване на учебни трудности.

Третият параграф „Психологически и личностни фактори оказващи въздействие върху отпадането от училище” описва здравният статус и неговото отражение върху решението за отпадане от училище, финансовите възможности на семейството, влиянието на ковид-19, както и влиянието на общността и семейството.

Abreu и съавт. (2022) отбелязват, че училищната среда често не предоставя достатъчно безопасност и подкрепа за ученици от ЛГБТК+ общността, като ученици от расови малцинства са изложени на още по-високи рискове. Velamazán, Santos и Hernández-Leo (2022) разглеждат социално-емоционалната динамика в хибридните форми на обучение и установяват, че неформалните колаборативни дейности изискват значително повече усилия и подкрепа в сравнение с формалните учебни ситуации. Според авторите, необходима е целенасочена подкрепа за развитието на умения за емоционална саморегулация при учениците.

Parviainen и съавт. (2020) изтъкват разпространението на психологическо напрежение сред учениците, като всеки пети демонстрира симптоми на влошено психично състояние. Данните показват, че тези състояния често се свързват с повишено намерение за отпадане, което подчертава критичната необходимост от адресиране на менталното здраве в училищната среда.

Изследванията категорично сочат, че благополучието на ученика не може да се разглежда изолирано от психологически и емоционални аспекти. Създаването на подкрепяща, приобщаваща и чувствителна към индивидуалните нужди учебна среда е основополагащо за намаляване на риска от отпадане и за насърчаване на устойчив ангажимент към ученето.

Финансови фактори

Wajid, Awan и Khan (2022) изследват причините за отпадане от начално училище в Пакистан. Те отбелязват, че образователната система в страната се сблъсква с високи нива на отпадане, растяща неграмотност и увеличаващ се брой деца извън училище. Сред основните фактори за отпадане се посочват ниското социално-икономическо положение, недоброто състояние на училищната инфраструктура, липсата на транспорт, бедността, недохранването, строгостта на родителите и учителите, ранните бракове при момичетата и притесненията относно сигурността на децата. Изследователите подчертават, че бедността е водещата причина за отпадане.

Фактори свързани с училището

Contreras, González, Láscar и López (2022) пишат, че негативните взаимоотношения между ученици и между ученик и учител допринасят за преждевременно напускане на училище. Индивидуалните особености на учениците и техните семейства също повлияват възприятието на учителите за качеството на отношенията в класа. Според изследването вероятността от отпадане е по-висока при ученици, записани в училища с нисък социално-икономически статус. Открита е също така отрицателна корелация между размера на класа и вероятността за отпадане – колкото по-голям е класът, толкова по-голям е рискът.

Фактори на общността

Giband (2022) пише, че в някои ромски общности във Франция задължителното образование се отхвърля поради страх от загуба на идентичност и от сблъсък със съвременния начин на живот. Липсата на положителни примери за училищен успех и разпространеното насилие в и около училище влошават ситуацията. В Перпинян ромските семейства живеят в условия на бедност, безработица, лошо жилищно настаняване и висока уязвимост, което допринася за слабата училищна ангажираност на децата.

През 2007 г., след поредица от бунтове, френското правителство инициира експеримент, насочен към превръщането на квартала в активен участник в образователния процес. Част от стратегията включвала адаптиране на учебния ритъм спрямо културните и социалните особености на общността. Според данните от 2017 г., от 200 деца в района: 80 били системно отсъстващи, 20 се прехвърлили в други училища, а 100 посещавали редовно занятия.

Фактори, свързани със семейството

Семейната динамика играе съществена роля за присъствието на учениците в училище и за техните академични постижения, както сочат редица изследвания. Неуне и Maynard (2016) подчертават отговорността на родителите в случаите, когато ученици, които системно отсъстват, остават у дома, вместо да посещават училище. Авторите посочват, че родителската ангажираност има пряко отражение върху поведението на учениците.

Khasawneh (2021) обръща внимание на факта, че липсата на интерес от страна на семейството може да доведе до отсъствие на ангажираност към ученето от страна на децата, като отново се акцентира върху значението на родителската подкрепа за академичния успех. Van Breda (2015) изследва възприятията на ученици относно отношението на техните родители към образованието и установява, че емоционалната дистанцираност и липсата на подкрепа са ключови фактори за прояви на поведенчески проблеми, включително бягство от училище.

Boualaphet и Goto (2020) също потвърждават това чрез проучване в Лаос, където образователното ниво на майката и наличието на училища в близост до селото намаляват вероятността от отпадане. Изследванията сочат, че родителските нагласи и ангажираност са решаващи за резултатите в училище, независимо от социално-икономическия статус. Това подчертава необходимостта от стабилна семейна подкрепа като важен

фактор в борбата с преждевременното отпадане, особено в селските и социално уязвими региони.

Социално-икономически фактори

Социално-икономическите условия оказват силно въздействие върху риска от отпадане от училище и върху образователните постижения на учениците. Khasawneh (2021) отбелязва, че работните ангажименти на учениците влияят негативно върху овладяването на английски език. Azumah, Ваah и Nachinaab (2020) установяват, че участието в неформална икономическа дейност – например нелегален златодобив – често се дължи на родителско влияние и социална бедност, което води до ранно напускане на училище.

Cherif, Ghayaza и Elloumi (2020) разглеждат множеството причини за отпадане в Тунис, които включват социално-икономическо неравенство, напрежение в семейната среда и регионални различия. Worth и McLean (2020) обръщат внимание на роля на общността, семейството, негативните връстнически влияния, както и на по-широки социални проблеми като престъпност и насилие в контекста на отпадане в Ямайка.

Lorenzo (2016) идентифицира липсата на транспорт като съществена пречка за редовното посещение на училище, особено сред гимназисти. Pov, Kawai и Murakami (2020), в проучване, проведено в Камбоджа, акцентират върху значението на академичните очаквания и достъпа до частни уроци като фактори, които намаляват риска от отпадане. Всички тези изследвания разкриват сложното взаимодействие между индивидуални, семейни и обществени фактори при формирането на образователната съдба на учениците.

ГЛАВА II. МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА НА ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

2.1. Цели на изследването

Основната цел на настоящото изследване е да се проследи влиянието на дейността на отделите по превенция на отсъствията върху посещаемостта на ученици, които често отсъстват от училище. Наред с това, втората основна цел е да се установят ключовите фактори, които водят до преждевременното напускане на образователната система от учениците. В тази връзка, изследването се фокусира върху четири основни изследователски въпроса, формулирани въз основа на анализа на релевантната научна литература.

2.2. Хипотези

Изследването се основава на пет основни хипотези, които отразяват влиянието на различни социални, институционални и личностни фактори върху решението на учениците дали да продължат образованието си или да го прекъснат. Всяка от хипотезите е формулирана въз основа на съвременни теоретични положения и предварителни емпирични наблюдения, и има за цел да разкрие възможностите за позитивна промяна.

Първата хипотеза предполага, че местната общност оказва съществено въздействие върху решението на ученика за напускане на училище. Колкото по-силна е обществената подкрепа по отношение на образоването, толкова по-малка е вероятността от отпадане.

Втората хипотеза предполага се, че значението на връзката между ученика и инспектора по отсъствията и изграждането на доверие и устойчиви отношения с институционалните фигури намалява риска от отпадане от училище.

Третата хипотеза подчертава влиянието на връстниците: предполага се, че колкото повече ученици от приятелският кръг отпадат от формалното образование, толкова по-голяма е вероятността и той самият да последва същия път.

Четвъртата хипотеза произтича от желанието за личностно развитие с ангажираността към образованието, като се предполага че ученици, които имат вътрешна мотивация за самоусъвършенстване и учене, по-рядко напускат училище. *Петата хипотеза* изследва ролята на семейството: близките, приобщаващи и стабилни семейни отношения значително намаляват риска от отпадане и създават среда, подкрепяща ученическото развитие.

2.3. Методология

2.3.1. Изследвана популация и извадка

Изследването обхваща популация от ученици със системни отсъствия от училище в Израел. През учебната 2017–2018 година, в началните училища в страната са били записани 707 700 ученици, от които 17 300 са отпаднали от образователната система. Процентът на отпадналите ученици между седми и дванадесети клас възлизал на 2.5% от общия брой ученици в този възрастов диапазон. От тях 13 100 не са успели да се включат в алтернативни образователни програми, като делът им спрямо общия брой ученици от 7 до 12 клас е бил 1.7% (Central Bureau of Statistics, 2018).

Извадката на настоящото изследване включвала 100 ученици, отпаднали от училище и обучаващи се в алтернативната програма „Кидум Ноар – Хила“.

Съгласно Асоциацията на местните власти в Израел (2010), характерните особености на учениците, склонни към отпадане от училище са следните:

- ученици, които редовно отсъстват и имат различни проблеми с посещаемостта, имат повишен риск от отпадане.

- деца и младежи от семейства с нисък социално-икономически статус.
- данни от Централното статистическо бюро за 2009 г., базирани на информация от Министерството на образованието, показват, че между 18% и 26% от арабските младежи не посещава училище.
- делът на отпадналите сред момчетата е почти два пъти по-висок от този при момичетата.
- ученици с ниска самооценка са по-склонни да напуснат училище.
- деца от семейства с един родител, от многодетни семейства (с четири и повече деца), семейства, в които един от родителите има увреждане, както и семейства с ниско образователно равнище на родителите също са с висок процент на отпадане от училище.

2.3.2. Изследователски инструментариум

Данните за изследването са събрани посредством структуриран въпросник, базиран на Ликертова скала, и реализиран с помощта на Google Forms – достъпна онлайн платформа за събиране на емпирични данни и провеждане на изследвания. Въпросникът съдържа 20 въпроса, оценявани по посредством Ликертова скала, където 1 означава „напълно съгласен“, а 5 – „напълно несъгласен“. Целта е да се събере информация относно мнението на учениците, отпаднали от редовното обучение, по отношение на оказваната подкрепа от страна на инспекторите по отсъствия, провежданите подпомагащи програми и степента им на удовлетвореност от тях.

Разпространението на въпросника е осъществявано чрез електронна поща и социални мрежи.

2.3.3. Процедура на изследването

Приложеният метод на подбор на изследвани лица е базиран въз основа на случайна извадка (convenience sampling), при която участниците са избирани на случаен принцип. Контактът с учениците е осъществен чрез предварително

запознаване и интервюиране с тях, техните връстници и преподаватели. Както бе отбелязано, въпросникът е разпространен чрез електронна поща и социални канали.

На участниците е гарантирана пълна анонимност и поверителност на предоставената информация. Допълнително към количествените данни, са проведени и естествени наблюдения в отделите за работа с ученици, склонни към отпадане, както и в центъра „Кидум Ноар – Хила“.

Въпросникът е конструиран така, че събраните данни да могат да бъдат експортирани в различни формати, включително Excel и SPSS, за последващ анализ.

2.3.4.Методи за статистическа обработка

Статистическата обработка на събраните данни е извършена с помощта на софтуера SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) – система за интерактивен и пакетен статистически анализ (Nie, Bent & Hull, 1975). На първия етап били приложени описателни статистики с цел обобщаване на резултатите и представянето им в разбираема форма.

На следващ етап били използвани методи на инференциалната статистика, които позволяват извеждането на обобщени изводи за цялата популация въз основа на данни от извадката. Чрез тази методология станало възможно да се анализират характеристиките на участниците и да се формулират аргументирани заключения относно връзките между различните фактори, водещи до отпадане от училище.

2.4. Фактори свързани с решението на проблема

Balfanz & Byrnes (2019) подчертават промяната в американските гимназии от края на общественото образование на учениците към колежа и кариерното им развитие. Това е довело до отказ от реактивни стратегии като задържане на учениците или вечерни училища, към проактивни, прогностични подходи, използващи анализ на възприятията на отпадащите ученици.

Политиките и програмите за намаляване на отпадането могат да бъдат по-ефективни, когато образователните системи могат да идентифицират факторите за ранното отпадане на учениците.

Досега в света са прилагани три подхода за идентифициране на учениците застрашени от отпадане:

Първият подход е посветен на идентифицирането на рисковите фактори за отпадане и в резултат на това са инвестирани ресурси в групи, застрашени от отпадане, например въз основа на етническия произход.

Вторият подход се основаваше на промяна в съзнанието: не да се идентифицират причините за отпадане, а да се идентифицира ученикът, който е застрашен от отпадане.

Третият подход за прогнозиране на отпадането от училище е основан на усъвършенствана технология за он-лайн обучение обучение, която е ефективна в САЩ и по света.

2.4.1. Отдел за превенция на отсъствията в Израел

Израелската служба за борба с превенцията на отсъствията в рамките на задължителната забраната за напускане на училище е подчинена на разпоредбите на Министерството на образованието и науката в изпълнение на целите за превенция на отпадането. Основните му функции включват откриване на ученици, които са отпаднали или са застрашени от отпадане, както и осигуряване на академичните постижения на учениците в зависимост от тяхната възраст под надзора на Министерството на образованието. Отделът също така улеснява прехода на учениците от една образователна институция към друга, когато това е необходимо. Той действа за насърчаване на правото на всеки ученик да учи в определена рамка, която дава възможност за оптимизиране на личния потенциал, постиженията и успеха, като същевременно предоставя решения, съобразени с културата, пола и сектора, които са съобразени с нуждите на общността (Nahmias & Klein, 2002 г.) и прилагане на Закона за

задължителното образование от детската градина до дванадесети клас.

2.4.2. Бюджет

Schmitsek (2022 г.) изследва отпадането от училище в международен план в Англия, Дания и Унгария. В Англия и Унгария проблемът с отпадането се решава с помощта на училищния бюджет, докато в Дания има отделен бюджет за образование за отпадналите ученици. Въз основа на проведеното изследване са обобщени ресурси за насърчаване на непрекъснатото обучение на отпадналите ученици.

2.4.3. Психологични проблеми

Ramsdal, Bergvik & Wynn (2018) анализират психичните разстройства при дългосрочно отпаднали от училище или работа в Норвегия. Изследователите откриват, че учениците, които са отпаднали, са имали повече проблеми с психичното здраве, отколкото редовните ученици. Много от отпадналите ученици не са могли да създадат независим живот на възрастни чрез постигане на самостоятелност и финансова независимост в зряла възраст. Отпадналите ученици изпитват и по-малък достъп до ресурси и липса на социална подкрепа.

2.4.4. Имиграция

Bianchi, Cavicchiolo, Lucidi, Manganelli, Girelli, Chirico & Alivernini (2021) изследват намерението за отпадане от училище и самооценката при имигранти и местни ученици, живеещи в бедност. Изследването е проведено сред популация от ученици, живеещи в бедност, като се изследва ролята на приемането от връстници върху отпадането от училище, намерението за отпадане от училище и негативната самооценка. Бедните ученици имигранти имат по-високо риск от психологически дистрес в училище, чувство за несигурност и по-висок риск от отпадане от училище в сравнение с местните жители. Изследователите откриват, че приемането от връстници в училище намалява намерението за отпадане от училище и негативната самооценка

сред бедните имигранти, но не и сред местните жители. Изследователите предполагат, че превенцията и програмите за интервенция трябва да се съсредоточат върху засилване на приемането от връстниците в класовете, в които има ученици имигранти.

2.4.5. Бременност в юношеска възраст

Thanintranon & Chinthakanan (2022 г.) изследват отпадането на майката след тийнейджърска бременност в Северен Тайланд. Изследователите се сблъскват с 57,7 % бременност в гимназиална възраст от всички бременности в тийнейджърска възраст през последните 10 години, които са отпаднали от училище. Изследователите открили, че възрастта на партньорите оказва значително влияние върху отпадането на майките от училище. Вероятността майките с по-възрастни партньори да се върнат в училище е по-малка, а майките с по-млади партньори са склонни да се върнат в училище, за да подобрят перспективите си за заетост.

2.4.6. Стимули и 2.4.7. Реформи

Yanay, Fuchs & Blass (2019) изследват тенденциите в израелските гимназии отпадане от училище. Приблизително 8% от децата в дадена възрастова група отпадат от училище и не завършват 12-и клас дори днес. Изследователите смятат, че отпадането група включва предимно ученици от семейства в неравностойно положение. Някои други членове на тази група са религиозни ученици, които са решили да се занимават с религиозна образование. Изследователите отбелязват, че процентът на отпадналите ученици е намалял от 8,7 % през 2003 г. до 5,4 % през 2017 г. Най-високият процент на отпадане, както се очакваше, е установен сред най-слабите групи от населението, с изключение на арабскоговорящия сектор.

При момичетата във всички възрастови групи броят на отпадналите ученици е по-малък от този на момчетата. Изненадващо, изследователите не откриват разлики в нивата на

отпадане между централния район и периферията. Изследователите смятат, че е важно да се намали броят на отпадналите ученици, особено сред бедуините и момчетата хареди. Те също така подчертават необходимостта да се съсредоточат върху учениците, които са имигрирали след 12-годишна възраст. Изследователи предлагат да се отдели допълнителен бюджет за всеки завърнал се отпаднал ученик.

2.4.8. Интервенционни програми

Chhikara & Chakravorty (2022 г.) изследват отпадането от средното образование образованието в Индия. Отпадането е високо в средното училище, но още по-високо е след началното училище или средното училище. Отпадането от училище проправя пътя към нископлатена работа в неформалния сектор. Изследователите откриват, че проблемът с отпадането е многоизмерен, а за сложността му допринасят редица фактори.

За да се подобри качеството на образованието и да се намали отпадането на учениците, както отделните, така и институционалните фактори трябва да бъдат взети предвид и обработени чрез идентифициране на точните им източници и причини. Специализираните образователни програми трябва да бъдат на разположение на учениците с по-ниски способности за учене. Отговорността за подготовката на тези ученици за обучение, подходящо за определеният клас, трябва да бъде осъзната от училищата.

ГЛАВА III. АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

3.1. Взаимовръзки и влияние между измерваните променливи

Общността, която обгражда ученика, оказва влияние върху неговото решение дали да продължи образованието си или да напусне училище. Колкото по-голяма е подкрепата на

общността към ученето, толкова по-малка е вероятността за отпадане.

Отпаднали ученици

The meaning of the community connection in the eyes of the student	Pearson Correlation	The meaning of the community connection in the eyes of the student				
	Sig (2-tailed)	1				
	N	<.001	840	633	570	384
The meaning of the community connection in the eyes of the student	Pearson Correlation	.75	.75	.75	.75	.75
The meaning of Community Support	Sig (2-tailed)	.840	1			
	N	<.001	<.001			
satisfactionFromCommunity	Pearson Correlation	.75	.75	.75		
	Sig (2-tailed)	.0633	.0663	1		
relationshipWithCommunity	N	<.001	<.001	<.001		
	Pearson Correlation	.75	.75	.75	.75	
shareAboutSchool	Sig (2-tailed)	.057	.0597	.0789	1	
	N	<.001	<.001	<.001	<.001	
	Pearson Correlation	.75	.75	.75	.75	.75
	Sig (2-tailed)	.0384	.435	.0557	.0497	1
	N	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001
		.75	.75	.75	.75	.75

Неотпаднали ученици

Връзка с общността

Ученици, които са отпаднали:

Установена е силна корелация между чувството за принадлежност към общността и следните променливи: подкрепа от страна на общността ($r = 0.84$), удовлетвореност от подкрепата

($r = 0.63$), както и качество на взаимоотношенията с членовете на общността ($r = 0.57$).

Ученици, които не са отпаднали:

При тях връзката с общността показва още по-високи стойности на корелация с подкрепата от страна на общността ($r = 1.0$), удовлетвореността от тази подкрепа ($r = 0.75$), взаимоотношенията с общността ($r = 0.65$) и склонността да споделят преживяванията си, свързани с училище ($r = 0.64$).

Подкрепа от страна на общността

Ученици, които са отпаднали:

Наблюдава се силна корелация между подкрепата от общността и качеството на взаимоотношенията с общността ($r = 0.6$).

Ученици, които не са отпаднали:

При тях подкрепата от страна на общността корелира силно с удовлетвореността от тази подкрепа ($r = 0.75$), взаимоотношенията с общността ($r = 0.65$), както и със склонността да споделят свързани с училището преживявания ($r = 0.64$).

Удовлетвореност от подкрепата на общността

Ученици, които са отпаднали:

Регистрирана е силна положителна корелация между удовлетвореността от подкрепата и качеството на взаимоотношенията с общността ($r = 0.79$), както и със склонността да се споделя информация за училището ($r = 0.56$).

Ученици, които не са отпаднали:

Корелациите между удовлетвореността от подкрепата и взаимоотношенията с общността ($r = 0.89$), както и споделянето на информация за училище ($r = 0.75$), са изразени още по-силно.

Взаимоотношения с общността

Ученици, които са отпаднали:

Не се установява силна корелация между параметрите.

Ученици, които не са отпаднали:

Наблюдава се силна връзка между взаимоотношенията с общността и споделянето на училищни преживявания ($r = 0.71$).

Честота на участие в дейности на общността

Ученици, които са отпаднали:

Не се наблюдава силна корелация между разглежданите показатели.

Ученици, които не са отпаднали:

Установена е силна положителна корелация между честотата на участие в дейности на общността и качеството на взаимоотношенията с общността ($r = 0.65$).

Общ анализ

Отпаднали ученици

Descriptive Statistics	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
if belongs to the community	75	00	1.00	8933	31077
frequency in the community	75	00	5.00	2.8533	2.09693
The meaning of the community connection in the eyes of the student	75	1.00	5.00	3.2000	1.64399
meaningOfCommunitySupport	75	1.00	5.00	3.1067	1.59876
satisfactionFromCommunitySupport	75	1.00	5.00	3.1333	1.38850
relationshipWithCommunity	75	1.00	5.00	3.5333	1.42690
shareAboutSchool	75	1.00	5.00	2.2667	1.45503
Valid N (listwise)	75				

Неотпаднали ученици

Descriptive Statistics	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
partCommunity	13	0	100	9231	27735
Frequency	13	0	5	2,9231	201914

meaningOfCommunityConnection	13	100	500	3,1533	1,57301
meaningOfCommunitySupport	13	1	5	3,1538	1,57301
satisfactionFromCommunitySupport	13	100	5	3,4615	1,56074
relationshipWithCommunity	13	1	5	3,6923	1,4367
shareAboutSchool	13	1	503	2,6923	1,70219
Valid N distwise)	13				

Средната стойност на показателя за усещане за връзка с общността при групата на отпадналите ученици е 0.8933, докато при тези, които не са отпаднали, тя е 0.9231. Това показва, че учениците, останали в училище, демонстрират малко по-висока степен на свързаност с общността си в сравнение с отпадналите.

И двете групи участват в дейности на общността с приблизително еднаква честота. Средната стойност за групата на отпадналите е 2.8533, а за останалите в училище – 2.9231.

По отношение на значението, което учениците придават на връзката с общността, средната стойност в групата на отпадналите е 3.2, докато при неотпадналите тя е малко по-ниска – 3.1538.

Що се отнася до значението на подкрепата от общността, двете групи имат сходни резултати – 3.1067 при отпадналите и 3.1538 при неотпадналите ученици.

В аспекта „удовлетвореност от подкрепата на общността“, неотпадналите ученици отново отбелязват по-високи стойности – 3.4615, спрямо 3.1333 при отпадналите.

По отношение на взаимоотношенията с общността, средната стойност при учениците, останали в училище, е 3.6923, докато при отпадналите – 3.5333.

Накрая, по показателя „споделяне за училище в рамките на общността“, учениците, които не са отпаднали, отчитат по-високи стойности – 2.693 срещу 2.2667 при отпадналите. Това

предполага, че те са по-склонни да обсъждат училищни теми с хора от тяхната общност.

Обобщено, резултатите сочат, че подкрепата от общността и усещането за принадлежност могат да окажат влияние върху това дали даден ученик ще остане в училище или ще отпадне. Учениците, които не са отпаднали, съобщават за малко по-висока степен на връзка и удовлетвореност от общността, в сравнение с отпадналите.

Колкото по-силна е връзката между инспектора по отсъствията и ученика, толкова по-малка е вероятността ученикът да отпадне от училище

В изследването не се установи силна корелация между изследваните параметри. Освен това не се наблюдаваха съществени разлики при обобщения анализ. Поради тази причина този изследователски въпрос не бе разглеждан допълнително.

Колкото повече приятели на ученика отпадат от формалното училище, толкова по-голяма е вероятността и той да отпадне

Отпаднали ученици

		Connection With Peers From school	Similarity Character /Traits	Interest Similarity	Importance of Peers Opinions	Importance of contact with Peers opinion	Ways Students stay connected to Peers	Importance of friend's support	Share With Peers about school
Connection/With Peers From school	Pearson Correlation	1	434	518	421	473	337	429	394
	Sig. (2-tailed)		1	1	1	1	3	1	1
	N	75	75	75	75	75	75	75	75
similarity Character Traits	Pearson Correlation	434	1	701	446	554	536	510	560

	Sig. (2-tailed)	1		1	1	1	1	1	1
	N	75	75	75	75	75	75	75	75
Interest Similarity	Pearson Correlation	518	701	1	389	556	417	456	438
	Sig. (2-tailed)	1	1		1	1	1	1	1
	N	75	75	75	75	75	75	75	75
Importance Of Peers Opinion	Pearson Correlation	421	446	389	1	513	334	482	312
	Sig. (2-tailed)	1	1	1		1	3	1	6
	N	75	75	75	75	75	75	75	75
Importance Of Contact/With Peers	Pearson Correlation	473	554	556	513	1	621	700	538
	Sig. (2-tailed)	1	1	1	1		1	1	1
	N	75	75	75	75	75	75	75	75
Ways Students stay connected to Peers	Pearson Correlation	337	536	417	334	621	1	480	416
	Sig. (2-tailed)	3	1	1	3	1		1	1
	N	75	75	75	75	75	75	75	75
Importance of Friends Support	Pearson Correlation	429	510	456	482	700	480	1	655
	Sig. (2-tailed)	1	1	1	1	1	1		1

	tailed)								
	N	75	75	75	75	75	75	75	75
Share With Peers About School	Pearson Correlation	394	560	438	312	538	416	655	1
	Sig. (2-tailed)	1	1	1	6	1	1	1	
	N	75	75	75	75	75	75	75	75

Неотпаднали ученици

connectionWithPeersFrom		peersAttendanceProblems	spendingTimeWays	importanceOfPeersOpinions	importanceOfContactWithPeers	importanceOfFriendsSupport	shareWithPeersAboutSchool		
connectionWithPeersFromSchool	Pearson Correlation	1	-0,675	0,303	0,358	-0,212	0,204	0,493	
	Sig. (2-tailed)		0,011	0,315	0,23	0,486	0,503	0,087	
	N	13	13	13	13	13	13	13	
peersAttendanceProblems	Pearson Correlation	-0,675	1	-0,402	0,009	0,247	0,12	-0,275	
	Sig. (2-tailed)	0,011		0,174	0,976	0,416	0,695	0,364	
	N	13	13	13	13	13	13	13	
spendingTimeWays	Pearson Correlation	0,303	-0,402	1	0,328	0,254	0,35	0,684	
	Sig. (2-tailed)	0,315	0,174		0,273	0,403	0,241	0,011	

	N	13	13	13	13	13	13	13	1	3
importanceOfPeersOpinions	Pearson Correlation	0,358	0,009	0,328	1	0,409	0,58		0,345	
	Sig (2-tailed)	0,23	0,976	0,273		0,165	0,038		0,248	
	N	13	13	13	13	13	13		13	
importanceOfContactWithPeers	Pearson Correlation	-0,212	0,247	0,254	0,409	1	0,341		0,471	
	Sig (2-tailed)	0,486	0,416	0,403	0,165		0,255		0,104	
	N	13	13	13	13	13	13		13	
ImportanceOfFriendsSupport	Pearson Correlation	0,204	0,12	0,35	0,58	0,341	1		0,462	
	Sig (2-tailed)	0,503	0,695	0,241	0,038	0,255			0,112	
	N	13	13	13	13	13	13		13	
shareWithPeersAboutSchool	Pearson Correlation	0,493	-0,275	0,684	0,345	0,471	0,462		1	
	Sig (2-tailed)	0,087	0,364	0,01	0,248	0,104	0,112			
	N	13	13	13	13	13	13		13	

Връзка с връстници от училище

Ученици, които са отпаднали:

Установена е силна корелация между връзката с връстници от училище и сходството в интересите ($r = 0.52$).

Ученици, които не са отпаднали:

Корелацията е отрицателна и съществена между връзката с връстници от училище и проблемите с посещаемостта сред връстниците ($r = -0.68$), което предполага, че колкото по-силна е връзката с редовно посещаващи ученици, толкова по-нисък е рискът от отпадане.

Сходство в личностните черти

Ученици, които са отпаднали:

Отчетена е силна корелация между сходството в личностните черти и следните фактори: сходство в интересите ($r = 0.7$), значимост на контакта с връстници ($r = 0.55$), начини за поддържане на връзка с връстници ($r = 0.54$), значимост на подкрепата от приятели ($r = 0.51$), както и склонност за споделяне на теми, свързани с училище ($r = 0.56$).

Ученици, които не са отпаднали:

Не се установяват значими корелации между параметрите.

Сходство в интересите

Ученици, които са отпаднали:

Сходството в интересите показва силна връзка със сходството в личностните черти ($r = 0.7$) и значимостта на контакта с връстници ($r = 0.56$).

Ученици, които не са отпаднали:

Няма установени силни корелации между разглежданите показатели.

Значимост на мнението на връстниците

Ученици, които са отпаднали:

Значима корелация е налице между важността на мнението на връстниците и значимостта на контакта с тях ($r = 0.51$).

Ученици, които не са отпаднали:

При тях важността на мнението на връстниците е свързана с важността на подкрепата от приятели ($r = 0.58$).

Значимост на контакта с връстници

Ученици, които са отпаднали:

Корелацията със следните променливи е отчетена като силна: начини за поддържане на връзка с връстници ($r = 0.62$), значимост на подкрепата от приятели ($r = 0.7$), и ниво на споделяне с връстници относно училището ($r = 0.54$).

Ученици, които не са отпаднали:

Не са отчетени силни корелации между изследваните параметри.

Descriptive Statistics	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
connectionWithPeersFrom	75	1	5	2,5733	1,58688
School					
peersAttendanceProblems	75	1	5	2,2267	1,38108
spendingTimeWays	75	0	5	2,96	1,89908
similarityCharacterTraits	75	1	5	3,16	1,33599
interestSimilarity	75	1	5	3,3067	1,46096
importanceOfPeersOpinion	75	1	5	3,2667	1,44571
s					
importanceOfContactWith	75	1	5	3,8667	1,3982
Peers					
waysStudentsStayConnectedToPeers	75	0	5	4,4267	1,3574
importanceOfFriendsSupport	75	1	5	3,52	1,56274
shareWithpeersAboutSchool	75	1	5	2,84	1,53376

peersDropOut	75	0	1	0,6667	0,47458
Valid N (listwise)	75				

При учениците, които не са отпаднали от училище, се наблюдава по-висока средна стойност на усещането за връзка с връстниците от училище – 3.92 от 5, което показва по-силни социални връзки в сравнение с отпадналите. Освен това, при тях честотата на проблеми с посещаемостта сред връстниците е значително по-ниска – със средна стойност от 1.31 от 5.

По отношение на прекараното време с връстници, неотпадналите ученици също отбелязват по-висока средна стойност – 4.15 от 5, което говори за по-честа социална активност. Сходството в личностните черти също е по-високо при тях – 4 от 5, докато сходството в интересите е малко по-ниско – 3.24 от 5.

Що се отнася до значимостта на мнението на връстниците, двете групи показват близки резултати – 3.23 от 5 при неотпадналите, което е почти идентично със стойностите при отпадналите. Въпреки това, учениците, останали в училище, придават по-голямо значение на контакта с връстници – със средна стойност от 4.31 от 5, както и на начините, по които поддържат тази връзка – при което се отчита максимална стойност от 5 от 5.

Нещо повече – значимостта на подкрепата от приятели е по-висока при неотпадналите ученици (3.77 от 5), както и склонността им да споделят за училище с връстници – също 3.77 от 5. Тези резултати подчертават, че при учениците, които остават в училище, социалната ангажираност с връстници е по-силно изразена и играе защитна роля срещу отпадане от системата на формалното образование.

Колкото по-важно е за ученика да се развива и учи самостоятелно и индивидуално, толкова по-малка е вероятността да отпадне от училище

Отпаднали ученици

Correlations	Self encouragment	Independen cy	Independency About School	
Self Encouragment	Pearson Correlation	1	.583"	.570 "
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	
	N	75	75	75
Independency	Pearson Correlation	.583"	1	.649 "
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	
	N	75	75	75
Independency About School	Pearson Correlation	.570"	.649"	1
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	
	N	75	75	75

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Неотпаднали ученици

Frequency Of involvement	Pearson Correlation	1	.746 **	.818 **	.771 **	.440	.616 *
	Sig. (2-tailed)	0,003	<.001	0,002	0,132	0,025	
	N	13	13	13	13	13	13
Self Encouragment	Pearson Correlation	.746 **	1	.935 **	.886 **	0,353	0,509
	Sig. (2-tailed)	0,003		<.001	<.001	0,222	0,075
	N	13	13	13	13	13	13
Independency	Pearson Correlation	.010 **	.935 **	1	.956 **	.589 *	.673 *
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001		<.001	0,034	0,012
	N	13	13	13	13	13	13
IndependencyAboutSchool	Pearson Correlation	.771 **	.886 **	.956 **	1	.601 *	.621 *
	Sig. (2-tailed)	0,002	<.001	<.001		0,03	0,023
	N	13	13	13	13	13	13

Independence VS groupism	Pearson Correlation	0,44	0,363	.589 *	.601 *	1	0,558
	Sig. (2-tailed)	0,132	0,222	0,034	0,03		0,047
	N	13	13	13	13	13	13
confidence	Pearson Correlation	.616 *	0,509	.673 *	.621 *	0,558	1
	Sig. (2-tailed)	0,025	0,075	0,012	0,023	0,047	
	N	13	13	13	13	13	13

Самомотивация

Отпаднали ученици:

Установена е силна корелация между самомотивацията и усещането за независимост ($r = 0.58$), както и между самомотивацията и независимостта, свързана с училището ($r = 0.57$).

Неотпаднали ученици:

При тях самомотивацията корелира силно с честотата на участие в дейности за личностно развитие ($r = 0.75$), с усещането за независимост ($r = 0.94$), с независимостта по отношение на училището ($r = 0.886$), както и с увереността ($r = 0.51$).

Честота на участие в дейности за личностно развитие

Отпаднали ученици:

Наблюдава се силна корелация между честотата на участие в такива дейности и независимостта, свързана с училището ($r = 0.77$), както и с общото усещане за независимост ($r = 0.82$). Също така се отчита корелация с увереността ($r = 0.62$).

Независимост

Отпаднали ученици:

Установена е корелация между усещането за независимост и независимостта, свързана с училището ($r = 0.65$).

Неотпаднали ученици:

Отчетени са силни връзки между общата независимост и независимостта по отношение на училището ($r = 0.96$), между независимостта и отношението „независимост спрямо груповост“ ($r = 0.59$), както и между независимостта и увереността ($r = 0.67$).

Общ анализ Отпаднали ученици

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
importanceOfPersonalDevelopment	13	3	5	4,5385	0,66023
frequencyOfinvolvement	13	1	5	3,5385	1,39137
selfEncouragment	13	1	5	4,2308	1,23517
independency	13	1	5	4,0769	1,49786
independencyAboutSchool	13	1	5	3,8462	1,40512
independenceVSgroupism	13	1	5	4,1538	1,21423
confidence	13	1	5	3,6923	1,18213
Valid N (listwise)	13				

Неотпаднали ученици

Таблицата показва, че и в двете групи – на отпаднали и неотпаднали ученици – значимостта на личностното развитие е висока, със средни стойности съответно 4.59 и 4.54. Незначителните разлики при тази и други променливи (например самомотивация и обща независимост) показват, че отпадането не се дължи непременно на липса на вътрешна мотивация.

В същото време, учениците, които не са отпаднали, отчитат по-високи средни стойности по показатели като увереност (3.69 срещу 3.41) и честота на участие в дейности за личностно развитие (3.54 срещу 3.2). Това подсказва, че ангажираността извън учебния процес и социалната активност може да играят ролята на защитни фактори срещу отпадане.

Интерес представлява и показателят „независимост спрямо груповост“, където неотпадналите ученици отчитат по-висока средна стойност (4.15 срещу 4.03), което предполага

предпочитание към автономно поведение и самостоятелност. Това може да бъде интерпретирано като положителна нагласа към самостоятелно учене и отговорност за образователния процес.

Въпреки че разликите между групите по отделните показатели са умерени, тяхното съвместно разглеждане очертава профил на ученика, който по-успешно се адаптира към училищната среда и по-рядко отпада от нея.

Колкото по-близки, включващи и силни са отношенията със семейството, толкова по-малка е вероятността ученикът да отпадне от училище.

Отпаднали ученици

Correlations						
frequencyOfinvolvementinFamilyLife	importanceOfFamilySupport	importanceOfFamilyRelationship	SatisfactionFromFamilyRelationship	shareAboutSchool		
Pearson Correlation	1	0,549	0,417	0,483	0,426	
Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	
N	75	75	75	75	75	
importanceOfFamilySupport	Pearson Correlation	0,549	1	0,636	0,5	0,646
Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	
N	75	75	75	75	75	
importanceOfFamilyRelationship	Pearson Correlation	0,417	0,636	1	0,581	0,449
Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	
N	75	75	75	75	75	
satisfactionFromFamilyRelationship	Pearson Correlation	0,483	0,5	0,581	1	0,577
Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	
N	75	75	75	75	75	
shareAboutSchool	Pearson	0,426	0,646	0,449	0,577	1

	Correlation					
Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	
N	75	75	75	75	75	

Неотпаднали ученици

	Family opinion About Dropou t	family Histor yOfDr opout	frequen cyOf involve ment in Family Life	Importan ce Of Family Support	Importanc eOfFamil yRelation ship	Satisfaction From Family Relationshi p	share Abou tScho ol	student Afraid OfDivo rce
Pearson Correla tion	1	-18	-455	-234	-196	-267	0,627	0,027
Sig. (2- tailed)		0,953	0,118	0,443	0,52	0,378	0,022	0,931
N	13	13	13	13	13	13	13	13
Pearson Correla tion	-18	1	-64	128	0,234	0,196	-48	0,733
Sig. (2- tailed)	0,953		0,837	0,678	0,442	0,52	0,875	0,004
N	13	13	13	13	13	13	13	13
Pearson Correla tion	-455	-64	1	721	0,626	0,641	-229	-150
Sig. (2- tailed)	0,118	0,837		0,005	0,022	0,018	0,453	0,626
N	13	13	13	13	13	13	13	13
Pearson Correla tion	-234	128	721	1	0,95	0,575	0,052	0,034
Sig. (2- tailed)	0,443	0,678	0,005		<001	0,04	0,865	0,912
N	13	13	13	13	13	13	13	13
Pearson Correla tion	-196	0,234	0,626	0,95	1	0,549	0,158	0,231
Sig. (2- tailed)	0,52	0,442	0,022	<001		0,052	0,607	0,447
N	13	13	13	13	13	13	13	13
Pearson Correla tion	-267	0,196	0,641	0,575	0,549	1	0,014	0,171

Sig. (2-tailed)	0,378	0,52	0,018	0,04	0,052		0,964	0,576
N	13	13	13	13	13	13	13	13
Pearson Correlation	0,627	-48	-229	0,052	0,158	0,014	1	0,16
Sig. (2-tailed)	0,022	0,875	0,453	0,865	0,607	0,964		0,603
N	13	13	13	13	13	13	13	13
Pearson Correlation	0,027	0,733	-150	0,034	0,231	0,171	0,16	1
Sig. (2-tailed)	0,931	0,004	0,626	0,912	0,447	0,576	0,603	
N	13	13	13	13	13	13	13	13

Мнение на семейството относно отпадането от училище

Отпаднали: Не е установена силна корелация между параметрите.

Неотпаднали: Установена е силна корелация между мнението на семейството относно отпадането и степента на споделяне относно училище ($r = 0.63$).

Семейна история на отпадане

Отпаднали: Не е установена силна корелация между параметрите.

Неотпаднали: Установена е силна корелация между семейната история на отпадане и степента, в която учениците се страхуват от развод ($r = 0.73$).

Честота на участие в семейния живот

Отпаднали: Установена е силна корелация между честотата на участие в семейния живот и значимостта на семейната подкрепа ($r = 0.55$).

Неотпаднали: Установена е силна корелация между честотата на участие в семейния живот и значимостта на семейната подкрепа ($r = 0.72$), значимостта на семейните отношения ($r = 0.63$), удовлетворението от семейните отношения ($r = 0.64$).

Значимост на семейната подкрепа

Отпаднали: Установена е силна корелация между значимостта на семейната подкрепа и значимостта на семейните отношения ($r = 0.64$), удовлетворението от семейните отношения ($r = 0.5$), степента на споделяне относно училище ($r = 0.65$).

Неотпаднали: Установена е силна корелация между значимостта на семейната подкрепа и значимостта на семейните отношения ($r = 0.95$), удовлетворението от семейните отношения ($r = 0.58$).

Значимост на семейните отношения

Отпаднали: Установена е силна корелация между значимостта на семейните отношения и удовлетворението от семейните отношения ($r = 0.58$).

Неотпаднали: Установена е силна корелация между значимостта на семейните отношения и удовлетворението от семейните отношения ($r = 0.55$).

Удовлетворение от семейните отношения

Отпаднали: Установена е силна корелация между удовлетворението от семейните отношения и степента на споделяне относно училище ($r = 0.58$).

Неотпаднали: Не е установена силна корелация между параметрите.

Общ анализ

Отпаднали ученици

Descriptive Statistics					
N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	
familyOpinionAboutDropout	75	1	5	4,32	1,06745
familyHistoryOfDropout	75	1	5	2,08	1,28147
frequencyOfinvolvementinFamilyLife	75	1	5	3,4267	1,16449
importanceOfFamilySupport	75	1	5	4,2133	1,16588
importanceOfFamilyRelationship	75	1	5	4,44	1,05574
satisfactionFromFamilyRelationship	75	1	5	3,88	1,3652
shareAboutSchool	75	1	5	3,56	1,5267

familyCausesPain	75	1	5	2,0933	1,37716
studentAfraidOfDivorce	75	1	5	1,9467	1,4036
Valid N (listwise)	75				

Неотпаднали ученици

Descriptive Statistics

N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	
connectionWithPeersFromSchool	13	1	5	3,9231	1,11516
peersAttendanceProblems	13	1	3	1,3077	0,63043
spendingTimeWays	13	1	5	4,1538	1,51911
similarityCharacterTraits	13	2	5	4	1
interestSimilarity	13	2	5	3,7692	0,92681
importanceOfPeersOpinions	13	2	5	3,2308	1,09193
importanceOfContactWithPeers	13	2	5	4,3077	0,94733
waysStudentsStayConnectedToPeers	13	5	5	5	0
importanceOfFriendsSupport	13	2	5	3,7692	1,01274
shareWithpeersAboutSchool	13	1	5	3,7692	1,48064
peersDropOut	13	0	0	0	0
ValidN(listwise)	13				

За групата на отпадналите ученици:

Средната стойност за мнението на семейството относно училището е 4.32, което показва, че семействата по принцип имат положително мнение за училището. Средната стойност за семейна история на отпадане е 2.08, което сочи, че отпадането от училище не е често срещано в техните семейства.

Средната стойност за честотата на участие в семейния живот е 3.43, което означава, че учениците до известна степен участват в семейната динамика.

Средната стойност за значимостта на семейната подкрепа е 4.21 – повечето ученици я смятат за важна. Средната стойност за значимостта на семейните отношения е 4.44, което говори за висока оценка на тези връзки. Средната удовлетвореност от семейните отношения е 3.88 – умерено висока. Средната стойност за споделяне относно училище е 3.56, което означава, че учениците до известна степен споделят училищния си опит със семейството. Средната стойност за „семейството причинява болка“ е 2.09 – присъства известно напрежение или болезнени преживявания. Средната стойност за „страх от развод“ е 1.95, което показва наличието на известен страх от развод на родителите.

За групата на учениците, които не са отпаднали от училище:

Средната стойност за мнението на семейството относно училището е 4.54 – ясно положителна нагласа. Средната стойност за семейна история на отпадане е 1.31 – много ниска. Средната стойност за участие в семейния живот е 3.85 – относително висока. Средната стойност за значимостта на семейната подкрепа е 4.54 – много важна според учениците. Средната стойност за значимостта на семейните отношения е 4.62 – оценяват ги много високо. Средната удовлетвореност от семейните отношения е 4.23 – висока степен на удовлетвореност. Средната стойност за споделяне относно училище е 3.62 – до известна степен учениците споделят с близките си. Средната стойност за „семейството причинява болка“ е 1.23 – много ниско ниво на напрежение или конфликти. Средната стойност за „страх от развод“ е 1.92 – присъства лек страх, но на по-ниско ниво.

3.2. Изводи и препоръки

По отношение на доказването на *първата хипотеза* за ролята на принадлежност към общността – резултатите показват, че съществуват различия между групата ученици, които са отпаднали от училище, и тези, които не са, по отношение на връзката им с общността. Учениците, които не са отпаднали, изглежда са по-свързани с общността си и съобщават за по-високи нива на удовлетвореност от нейната подкрепа в сравнение с отпадналите. И двете групи посещават общността с приблизително еднаква честота, но учениците, останали в училище, са по-склонни да споделят за училището си с представители на общността.

Тези данни предполагат, че подкрепата и връзката с общността могат да играят роля в решението дали даден ученик ще остане в училище. Учениците, които са отпаднали, биха могли да имат полза от целенасочени усилия за засилване на усещането за принадлежност и подкрепа от общността. От друга страна, учениците, които не са отпаднали, биха могли да бъдат допълнително насърчавани да участват в общностни дейности с цел засилване на връзката им с местната среда.

По отношение на *втората хипотеза*, свързана с предположението, че по-силната връзка между ученика и инспектора по отсъствията води до по-нисък риск от отпадане, данните показват известни разлики между групите отпаднали и неотпаднали ученици по отношение на преживяванията им с инспекторите. Макар че групата на отпадналите съобщава за малко по-ниска удовлетвореност от тази връзка, и двете групи имат сходни очаквания, честота на срещи и ниво на консултации с инспекторите относно обучението в училището. Забелязва се, че отпадналите ученици отдават по-голямо значение на ролята на инспектора при избора на училище, като това е силно свързано с консултациите, провеждани с инспектора.

Като цяло, проучването показва, че силната връзка с инспекторите по отсъствията е важна за учебния успех на учениците в риск. Изчислените коефициенти на корелация между тази връзка и различни фактори – като влияние върху избора на училище, консултиране, удовлетвореност, честота на срещите и контакт през предходната година показват, че добрите отношения с инспектора могат да окажат положително влияние върху академичните резултати.

Същевременно в групата на учениците, които не са отпаднали, не се наблюдават съществени корелационни връзки, свързани с инспекторите. Това подчертава значимата роля на инспекторите по отсъствията в подкрепа на ученици в риск.

По отношение на *третата хипотеза* свързана с влиянието на връстниците, резултатите показват, че при учениците в редовна форма на обучение се наблюдава отрицателна корелация между връзката с връстници от училище и проблемите с присъствието, докато времето, прекарано заедно, и споделянето свързано с училищеният живот са положително свързани. Освен това значимостта на мнението на връстниците е положително свързано със значимостта на подкрепата от приятели.

Може да се заключи, че съществуват значими разлики между отпадналите и неотпадналите ученици. Учениците, които остават в училище, имат по-силни връзки с връстници, по-малко проблеми с присъствието и прекарват повече време в дейности, които насърчават академичното и личностното им развитие. Те оценяват мнението на връстниците си подобно на отпадналите, но отдават по-голямо значение на контактите и подкрепата от приятели. Освен това са по-склонни да споделят за училището с връстниците си.

Резултатите подчертават значението на позитивните връзки с връстниците и участието в дейности, които подкрепят личностното и академичното израстване, като фактори за

постигане на по-добри резултати както в училище, така и в личен план. Те също така подчертават неблагоприятните последици от отпадането и ангажирането с рисково поведение.

По отношение на **четвъртата хипотеза** свързана с личностното развитие и неговото влияние върху отпадането от училище данните показват положителна връзка между значимостта на личностното развитие, самоинициативността, независимостта и участието в дейности за саморазвитие и по-ниския риск от отпадане от училище. Това предполага, че ученици, които ценят личностното си развитие и имат по-силно усещане за независимост и вътрешна мотивация, е по-вероятно да останат в училище.

Важно е обаче да се отбележи, че корелацията не означава причинно-следствена връзка и са необходими допълнителни изследвания, за да се установи такава. Също така разликите в средните стойности между двете групи са сравнително малки и е възможно да не са статистически значими без допълнителен анализ.

Освен това се установява положителна връзка между самоувереността и участието в дейности за саморазвитие. Това може да показва, че учениците, които активно участват в такива дейности, имат по-високо самочувствие и по-ниска вероятност да напуснат училище.

Като цяло, данните в известна степен подкрепят хипотезата, че колкото по-важно е за ученика личностното развитие и самостоятелното учене, толкова по-малка е вероятността той да отпадне от училище.

Петата хипотеза свързана с подкрепата от семейството показва, че както описателните статистики, така и корелационният анализ потвърждават, че близката, по-сигурната и по-силна връзка със семейството е свързана с по-ниска вероятност от отпадане от училище. Учениците в редовна форма на обучение показват по-високи средни стойности при повечето

показатели, което свидетелства за наличието на по-здрави семейни връзки и по-малко негативни преживявания в сравнение с учениците от групата на отпадналите.

Корелационните връзки показват, че ученици, които участват активно в семейния живот, получават силна подкрепа от семейството и имат положителни отношения с него, са по-малко склонни да напуснат училище. Ученици, които споделят за случващото се в училище със семейството си и имат добра връзка с него, също имат по-нисък риск от отпадане. Следователно, укрепването на семейните отношения и насърчаването на родителското участие може да допринесе за намаляване на отпадането от училище.

Препоръки, които могат да бъдат приложени в училищата и от родителите на деца застрашени от отпадане от училище

Проведеното изследване интегрира в себе си различни аспекти на разглеждания проблем – връзката на учениците с общността, взаимоотношенията с инспектори, влиянието на връстници, личностното развитие и семейна ангажираност. Този многоизмерен подход предоставя холистично разбиране на явлението и го отличава от други изследвания, фокусирани върху описанието на изолирани фактори, които влияят върху отпадането на учениците.

Въз основа на получените резултати биха могли да се изведат следните препоръки за намаляване на процента на отпадане на учениците от училище:

1. Да се укрепи подкрепата и връзката с общността:

По тази препоръка следва училищата и местните организации да си сътрудничат по отношение на създаването на програми, които да насърчават усещането за принадлежност към дадената общност, като например менторски програми, общественополезна дейност, извънкласни занимания.

Да се организират повече дейности в общността и се осигурят възможности за доброволчество, участие в събития и местни клубове.

2. Да се работи върху подобряването на комуникацията между учениците и общността.

Училищата трябва да мотивират учениците да споделят училищния си опит с общността, за да се засили подкрепата.

3. Да се осигури подкрепа за учениците в риск.

Тази препоръка ще спомогне за идентифицирането на учениците в риск и предоставянето на целенасочена подкрепа към тях, посредством консултиране, академична помощ, менторски програми.

Това ще доведе и до разрешаването на основни проблеми, посредством сътрудничеството с организациите за справяне с бедността, семейната нестабилност и психичното здраве на децата.

4. Да се работи в посока подобряване на отношенията с инспекторите по отсъствия.

Тази препоръка би могла да се реализира чрез повишаване на тяхната квалификация, посредством осигуряване на обучения за инспектори по отсъствия за да се подобри връзката с ученици. Биха могли и да се реализират и повече консултации или регулярни срещи и разговори по академични и лични теми.

5. Да се насърчава изграждането на доверителни отношения с връстниците, посредством екипни дейности и менторски програми и подкрепа при осъществяването на извънкласни дейности, които насърчават личностното развитие и общуване между учениците – клубове, спорт, доброволчество.

6. Да се насърчи умението за придобиването на самостоятелност на учениците, посредством осигуряването на ресурси и възможности за самостоятелно развитие.

7. Да се работи върху укрепването на семейната ангажираност, чрез включването на родителите в училищния

живот на децата, като например, организиране на родителски срещи, дни на отворени врати, събития за семейно участие и др.

Като цяло, изследването потвърждава факта, че различни фактори като общностна подкрепа, отношения с инспектори, връстниково влияние, личностно развитие и семейна ангажираност играят значителна роля при отпадането на учениците от училище. Подходящите интервенции могат ефективно да подобрят образователните резултати. Необходими са допълнителни изследвания и анализи, за да се потвърдят тези изводи и да се разработят цялостни стратегии, съобразени с различните образователни контексти.

3.3. Практическо приложение на резултатите

Практическите приложения, насочени към справяне с проблема с отпадането на ученици и подобряване на образователните резултати могат да бъдат обобщени по следният начин:

✓ **Разработване на целенасочени интервенции и политики по отношение на:**

- Създаване на програми за подкрепа на семейства с ниски доходи, като предоставяне на безплатна или субсидирана техника, зимно облекло и достъп до компютри.
- Преодоляване на неравенството чрез подобряване на образователните резултати на уязвими групи деца.

✓ **Стимулиране на родителското участие в училищния живот на децата посредством:**

- Организиране на регулярни срещи между родители и учители по отношение на поддържане на информираност и

ангажираност.

- Насърчаване на доброволческо участие на родителите и предоставяне на обучение и подкрепа.
- Използване на технологии за ангажиране на родителите в образованието на техните деца и осигуряване на допълнителни ресурси.

✓ **Подобряване на учебните резултати чрез:**

- Осигуряване на индивидуално базирано обучение и академична подкрепа на ученици със затруднения.
- Въвличане на учениците чрез творчески и практически методи на преподаване.
- Използване на технологии за подобряване на обучението и създаване на възможности за успех.
- Инвестиране в качествено предучилищно образование, което има дългосрочен положителен ефект върху намаляване на отпадането от училище.

✓ **Осигуряване на консултации и подкрепа свързани с психичното здраве на учениците посредством:**

- Сътрудничество със специалисти по психично здраве за предоставяне на консултации.
- Организиране на кампании за осведоменост и обучения за преподаватели и персонал.

✓ **Превенция на социално-икономическите предизвикателства пред които са изправени семействата посредством:**

- Предоставяне на финансова подкрепа на семейства с ниски доходи.
- Организиране на извънкласни програми и дейности за икономическо развитие и растеж.

✓ **Стимулиране на религиозното участие чрез:**

- Създаване на програми, насърчаващи изграждането на положителни ценности и участието в религиозни дейности.

✓ **Укрепване на връзката между общността и учениците посредством:**

- Сътрудничество с местни организации и бизнеси за изграждане на подкрепяща среда.
- Осигуряване на възможности за участие на учениците в дейности на общността.
- Насърчаване на комуникацията между учениците и тяхната общност.

✓ **Подобряване на връзката между ученици с проблеми с отсъствията и инспекторите чрез:**

- Осигуряване на допълнителни ресурси и обучения за инспекторите.
- Преглед и актуализация на политиките и правилата относно отсъствията.
- Редовен мониторинг и оценка на ефективността на прилаганите интервенции.
- Повишаване на възможностите за консултация между ученици и инспектори.

✓ **Подобряване на отношенията между учениците и техните връстници посредством:**

- Насърчаване на позитивни отношения чрез тимбилдинг и менторски програми.
- Осигуряване на възможности за академично и личностно развитие чрез извънкласни дейности.
- Идентифициране и подкрепа на ученици в риск.

✓ **Създаване на ефективна учебна среда чрез:**

- Интегриране на технологии и осигуряване на гъвкави учебни пространства.

- Обсъждане на възможности за намаляване на броя на учениците в клас.
- Предлагане на учебна програма, ангажираща и съобразена с реални житейски ситуации.
- Осигуряване на цялостни кариерни консултации, които да помогнат на учениците да открият своите интереси, таланти и стремежи.

✓ **Създаване на здравословна училищна среда чрез:**

- Прилагане на практики за възстановително правосъдие и интервенции за позитивно поведение.
- Насочване към фактори, които водят до рисково поведение като употреба на наркотици, алкохол и тютюн.
- Осигуряване на ресурси за психично здраве и ефективна борба с тормоза.

Посредством прилагането на тези мерки училищата и институциите биха могли да работят за намаляване на отпадането на учениците от училище, подобряване на образователните резултати и създаване на подкрепяща и приобщаваща учебна среда.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Резултатите от проведеното дисертационно изследване потвърждават първата хипотеза, че общността, която обгражда ученика, оказва влияние върху решението му да продължи обучението си или да напусне училище. Изследването доказва, че силната връзка с общността, съчетана с подкрепа и активно участие, може да има положително въздействие върху образователните резултати на учениците и да намали вероятността от отпадане.

Налице е известна подкрепа и за втората хипотеза, че по-силната връзка между инспекторите по отсъствия и учениците може да допринесе за по-нисък процент на отпадане. Въз основа

на резултатите може да се заключи, че инспекторите играят важна роля в подкрепата на ученици в риск, като допринасят за оставането им в училище и за техния академичен успех.

Изглежда, че данните потвърждават и третата хипотеза, че колкото повече приятели на ученика отпадат от формалното образование, толкова по-вероятно е и самият ученик да отпадне от училище. Резултатите подчертават значението на позитивните връзки с връстници и на дейностите, подкрепящи академичното и личностното развитие. Те също така акцентират върху отрицателните последици от неучастието в училище и прояви на рисково поведение.

Изследването предоставя известна подкрепа и за четвъртата хипотеза, че колкото по-важно е за ученика да се развива и учи самостоятелно и индивидуално, толкова по-малка е вероятността той да отпадне от училище. Данните показват положителна корелация между значимостта на личностното развитие, самоусърдието и самостоятелността и по-ниските нива на отпадане от училище.

Изследването потвърждава и петата хипотеза, че по-близките, по-всеобхватни и по-силни семейни отношения са свързани с по-ниска вероятност от отпадане от училище. Резултатите сочат, че силните семейни връзки и ангажираността на родителите играят ключова роля в намаляването на отпадането и подобряването на резултатите на учениците. Насърчаването на положителна семейна подкрепа и участие може да създаде подкрепяща среда, която насърчава учениците да останат в училище и да постигнат академичен успех.

Необходимо е обаче да се отбележи, че за установяване на ясна причинно-следствена връзка между влиянието на общността и отпадането от училище са нужни допълнителни изследвания и анализи. Също така е важно да се вземат предвид конкретните характеристики и динамики на общността и системите ѝ за подкрепа при прилагането на стратегии за справяне с проблема.

Същото важи и за изводите, свързани с ролята на инспекторите по отсъствия – тези резултати се отнасят конкретно за данните и контекста на настоящото изследване. Нужни са допълнителни проучвания за проверка на валидността на тези заключения и за изследване на ефективността на инспекторите в различни условия и среди.

Относно влиянието на връстниците, изводите отново се базират на контекста на настоящото изследване. Допълнителни проучвания са необходими, за да се изследва по-задълбочено тази връзка в различни популации и среди.

По отношение на личностното развитие и самостоятелността, е необходимо провеждането на по-задълбочен анализ и включването на допълнителни фактори, за да се установи по-надеждна причинно-следствена връзка. Трябва да се вземат предвид индивидуалните характеристики на учениците и външните фактори като семейна подкрепа, училищна среда и социално-икономически фон, които взаимодействат с личностното развитие и самостоятелността и оказват влияние върху вероятността за отпадане.

Затова един холистичен подход, който обхваща множество фактори, би бил по-ефективен при справянето с проблема с отпадането от училище. Важно е да се продължи с изследванията и търсенето на ефективни стратегии за укрепване на партньорството между семейството и училището и създаването на подкрепяща образователна среда за учениците.

III. НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

1. Направена е систематизация на основните изследователски конструктори и детерминанти свързани с отпадането на учениците от училище.

2. Резултатите от емпиричното изследване запълват съществуващ дефицит в изследванията на психологическата специфика свързана с отпадането на учениците от училище и разкриват влиянието на ключовите фактори върху това отпадане.

3. Установени са корелационни взаимовръзки между влиянието на семейната и общностната подкрепа, ролята на инспекторите по отсъствията, взаимоотношенията с връстниците и желанието за личностно развитие върху възприятията и задържането на учениците в образователната система на изследваната съвкупност.

4. Практико-приложната значимост на резултатите от дисертационното изследване ясно откроява потребността от създаване на социална среда, която да стимулира оставането на учениците в образователната среда, посредством прилагането на определени национални политики.

5. Доказана е и необходимостта от разработване и прилагане на стратегии, свързани с повишаването на чувството за принадлежност към общността, включването на семейството в училищния живот, както и подкрепата от страна на инспекторите по отсъствията и връстниците с цел превенция и ранно идентифициране на ученици в риск от отпадане от училище.

IV. ПУБЛИКАЦИИ, СЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. **Romanov, E.**, (2025). Exploring the relationship between students' friends and the impact on dropout rates: a psychological investigation, e-Journal e-Journal, Bulgaria, section Psychology and Social activities. Issue 23, 2025., pp. 694-705. ISSN 13-13-7514.
<https://ejournal.vfu.bg/bg/psychology.html>
2. **Romanov, E.**, (2023). Exploring the impact of family relationships on student dropout rates a psychological investigation, e-Journal, Bulgaria, section Psychology and Social activities. Issue 20, 2023., pp. 1-14. ISSN 13-13-7514.
<https://ejournal.vfu.bg/bg/psychology.html>
3. **Romanov, E.**, (2023). Influence of community support on student dropout rates _ exploring the role of community in educational persistence, e-Journal, Bulgaria, section Psychology and Social activities. Issue 20, 2023., pp. 15-27. ISSN 13-13-7514. <https://ejournal.vfu.bg/bg/psychology.html>